

Nan Gongbo

**LI QINGZHAO. CHAPTER IX / TRANSLATION FROM CHINESE,
INTRODUCTORY ARTICLE AND COMMENTARIES BY H. DASHCHENKO¹**

Hanna Dashchenko

PhD (Philology), Associate Professor

University of Customs and Finance

2/4, Volodymyr Vernadskyi St., Dnipro, 49000, Ukraine

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

annadashchenko78@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3432-3679

This publication continues the Ukrainian translation of the historical novel “Li Qingzhao” (“李清照”) written by the Hong Kong writer Nan Gongbo (南宮搏, 1924–1983). It presents Chapter IX (episodes 101–118) published from August 11 to 28, 1960 in the *Central Daily News* (中央日報), the dominant newspaper in Taiwan at that time. The events depicted in this part of the novel took place in the spring of 1129.

The author describes the last days of Zhao Mingcheng’s life focusing on the emotions and feelings of all the characters. Li Qingzhao’s mental state is depicted according to gender stereotypes (a depressed, helpless, and emotionally unstable woman), while Zhao Mingcheng’s emotions are more complex and have various combinations. The emotional state of the characters is not only shown through facial expressions and gestures, but also conveyed through dialogues that play a key role in revealing their behaviors, actions and reactions.

In this chapter, Nan Gongbo uses two *ci* to the tune “Waves Washing the Sand” (“浪淘沙”) attributed to Li Qingzhao. However, most modern researchers doubt her authorship.

The introductory part examines the problem of attribution of Song *ci*. The main ways of validating researchers’ assumptions about the authorship of poetic works are considered. The main differences between depicting events in this chapter and Li Qingzhao’s autobiography “Afterword to ‘Records of Inscriptions on Metal and Stone’” (“金石錄後序”, 1135 p.) are revealed. The notes provide explanations of terms and realities as well as brief information about historical characters mentioned in the text.

Keywords: Nan Gongbo; Li Qingzhao; Zhao Mingcheng; novel; poetry; attribution

Нань Гунбо

**ЛІ ЦІНЧЖАО. ГЛАВА ІХ / ПЕРЕКЛАД З КИТАЙСЬКОЇ,
ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ Г. В. ДАЩЕНКО**

У цій публікації вперше в синології наведено переклад ІХ глави (епізоди 101–118) історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Ця глава виходила з 11-го до 28 серпня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Переклад попередніх глав надруковано у “Східному світі” № 4 за 2024 рік та № 1–3 за 2025 рік

© 2025 H. Dashchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

[Нань 2024; 2025a; 2025b; 2025c]. Позначення глави подано римською цифрою (IX), а позначення епізодів – у форматі 1960.08.12_102, де 1960 – рік, 08 – місяць, 12 – день, а 102 – номер епізоду, зазначений у газеті. Події, зображені Нанєм Гунбо в цій частині роману, відбуваються навесні 1129 року.

Оскільки, з одного боку, майже всі *ци*, що використовуються автором у романі, зазвичай інтерпретуються в автобіографічному ключі, а з іншого – *ци* саме в цій частині роману вважаються літературознавцями сумнівними, слід сказати декілька слів про особливості атрибуції сунської поезії. Загалом можна виокремити два основних шляхи валідації висновків дослідників щодо авторства певних поетичних творів цього періоду. По-перше, це наявність авторської прижиттєвої збірки поезій, яка однозначно засвідчує належність твору певному авторові. Проблема, однак, полягає в тому, що наразі відомо лише декілька таких збірок і всі вони належать чоловікам. У цих умовах дослідники вдаються до другого критерію – включення сунських віршів до численних антологій, як-от “Витончені *ци* Палати юефу” (“樂府雅詞”, 1146 р.), “Вірші з хатини відлюдника” (“草堂詩餘”, бл. 1195–1200), “Збірка стародавніх та сучасних віршів” (“古今詩統”, друга половина XIII ст.) тощо. Принцип, яким вони послуговуються, можна сформулювати в такий спосіб: чим ближча за часом видання антологія до життя поета, тим вища ймовірність того, що певні вірші справді належать йому. Відповідно, прижиттєві збірки або антології, поява яких наближена до періоду життя поета, вважаються найбільш авторитетними виданнями, тобто виданнями, що (однозначно) легітимізують авторство. Водночас авторство поезій, які з’являються в більш пізніх антологіях, викликає багато сумнівів – і чим пізніші ці антології, тим більш сумнівні вони в плані атрибуції.

Внаслідок цього сучасні збірки *ци* Лі Цінчжао складаються з декількох розділів: перший містить твори, щодо авторства яких дослідники не мають сумнівів, другий – твори, які викликають сумнів (存疑詞), а третій – твори, помилково зараховані до творчості поетеси (誤署詞). Здебільшого в першу групу творів потрапляють вірші з сунських антологій або інших творів сучасників Лі Цінчжао, які цитують їх, у другу групу – ті, що з’явилися в поетичних антологіях під час правління наступних династій (насамперед Юань та Мін), а в третю – твори, авторство яких було приписано Лі Цінчжао через технічні помилки укладачів антологій династій Юань, Мін та Цін.

Зазначений вище принцип не гарантує того, що до поетичного доробку поета потрапляють усі вірші, написані ним, оскільки укладачі антологій украй рідко прагнули включити абсолютно всі поезії поета. Набагато важливішим критерієм для них була оригінальність твору. Однак включення певного вірша до прижиттєвої збірки або антології, що вийшла невдовзі після його смерті, гарантувало авторство певного поета, оскільки в іншому разі можна б було очікувати хвилі звинувачень та спростувань.

Наразі не існує інших критеріїв атрибуції сунських *ци*, що пояснює відповідні коментарі на кшталт: «Твір не “звучить” як Лі Цінчжао або містить рядок чи рядки, які, на думку редакторів, вона б не могла написати» [Egan, Shields 2019, xxv]. Останній аргумент не витримує жодної критики, оскільки Лі Цінчжао багато разів демонструвала свою здатність та вміння порушувати поетичні норми, що викликало в її сучасників і дослідників наступних століть здивування, обурення та навіть заперечення очевидного. Наприклад, майже всі сучасні дослідники вважають *ци* “Нафарбую червоні губи” (“點絳脣”) (див. переклад у [Нань 2024, 155]) одним з найперших поетичних творів Лі Цінчжао, у якому виявився її яскравий поетичний талант. Проте, на думку відомого китайського дослідника Тана Гуйчжана, вона не могла написати цей *ци*. Як обґрунтування своєї думки він зазначає, що Лі Цінчжао “була дівчиною зі знатної родини <...> [вона] не могла б ходити без взуття, в одних панчохах”, як мовиться в цьому *ци*. Ба більше, дослідник вважає, що поведінка ліричної

героїні в цій поезії більше схожа на “поведінку крамарки з ринку”, а не аристократки [唐圭璋 1986, 620].

У цій главі Нань Гунбо наводить два повних *ци* на мелодію “Хвилі, що миють пісок” (“浪淘沙”), авторкою яких він зазначає Лі Цінчжао. На цей час невідомо, яким джерелом, антологією чи поетичною збіркою він користувався під час написання роману, оскільки в жодному з відомих мені текстів він не згадує про це. Однак більшість сучасних дослідників піддають сумнівам авторство Лі Цінчжао, наслідуючи укладачів антологій попередніх династій, які здебільшого уникають включення цих *ци* до поетичних збірок або розміщують їх у розділі поезій, авторство яких викликає сумніви.

Як основна причина браку твердої впевненості в її авторстві вищезгаданих двох *ци* зазначається, що в багатьох авторитетних антологіях династії Юань і Мін автором першого з двох *ци* на мелодію “Хвилі, що миють пісок” (“Тоненький стан – мов шовку білого сувій...”, епізод 113) вказано сунського поета Чжао Цифа (趙子發, друге ім’я Цзюньцзюй 君舉, 1218–?) [柯宝成 2009, 84; 徐培均 2013, 207; 徐北文 2005, 158]. Що стосується другого *ци* (“П’ята варта... За шторами вітер гуляє в саду”, епізод 118), то дослідники зазначають, що вже в сунських антологіях, а потім і в поетичних збірках наступних династій укладачі вказували, що його автор невідомий, або приписували його великому сунському поету, історичу та політику Оуяну Сю (歐陽修, друге ім’я Юншу 永叔, 1007–1072) [柯宝成 2009, 91].

Водночас недоліки, властиві усталеним практикам атрибуції сунської поезії, яскраво виявилися в академічних дискусіях навколо цих *ци*. Наприклад, майже всі сучасні китайські видання творів Лі Цінчжао подають її *ци* в тому порядку, який, на думку укладача антології, є хронологічним і відповідає її біографії. Така практика ґрунтується на усталеній традиції прочитання всіх *ци* Лі Цінчжао як автобіографічних творів, де поетеса описує своє особисте життя та висловлює власні почуття [Egan, Shields 2019, xxvi]. Саме тому в коментарях приділяється багато уваги обґрунтуванню дати, коли міг бути написаний *ци*, а також аргументів на користь саме цього датування, яке може суттєво відрізнятися від тих, що зазначені в інших виданнях. Це призводить до очевидної непослідовності та плутанини, коли деякі науковці, беручи під сумнів авторство Лі Цінчжао, втім, намагаються не лише знайти спосіб, щоб приписати вищезазначені два *ци* поетесі, а й датувати їх, знаходячи підтвердження в окремих рядках чи образах. Наприклад, Сюй Бейвень спочатку погоджується з твердженням, що авторство *ци* “П’ята варта... За шторами вітер гуляє в саду” викликає сумніви [徐北文 2005, 155]. Проте він вважає, що цей *ци* міг бути написаний Лі Цінчжао, оскільки в ньому згадується гора Цзицзінь (紫金峰 / 紫金山) [徐北文 2005, 155]. Вона розташована на сході від сучасного міста Нанкіна, яке за часів династії Південна Сун було столицею та мало назву Цзянькан. Ґрунтуючись на тому факті, що Лі Цінчжао жила в цьому місті і, напевно, бачила цю гору, далі в коментарях до цієї поезії дослідник не лише впевнено зазначає її авторкою цього *ци*, а й датує його написання весною 1130 року, коли “Лі Цінчжао покинула Цзянькан після поховання чоловіка” [徐北文 2005, 157]. Якщо не брати до уваги такі вагомні свідчення, як публікація в антологіях попередніх династій та унікальні особливості індивідуального стилю автора, то таке приписування авторства за назвою гори, безумовно, не може вважатися обґрунтованим доказом для встановлення авторства поетичного твору. Ба більше, починаючи з кінця епохи Південних та Північних династій (南北朝, 420–589), ця гора неодноразово згадується в китайській поезії. Зокрема, вона зустрічається в 11 поезіях сунських авторів, серед яких такі уславлені поети, як Оуян Сю та Чжан Сяосян (張孝祥, друге ім’я Аньго 安國, 1132–1170) [搜韵].

Зустрічаються також поодинокі випадки, коли дослідники упевнено вказують Лі Цінчжао авторкою цього *ци*, як аргумент зазначаючи, що “неможливо було б

написати такий *ци*, не маючи такої долі і такого таланту, як у Лі Цінчжао” [徐培均 2013, 127].

У тих випадках, коли дослідники вказують Лі Цінчжао авторкою цих двох поезій, перший *ци* вважається раннім твором поетеси [徐北文 2005, 158], а другий датується часом після смерті Чжао Мінчена [刘忆萱 1981, 57; 徐培均 2013, 127]. Якщо винести за дужки те, що такі роздуми щодо авторства цих поезій з’явилися вже після публікації роману, то саме така атрибуція загалом відповідає задуму Нань Гунбо в романі: хоча перший *ци* не датується, він є ранньою поезією Лі Цінчжао, оскільки Чжао Мінчен добре його знає та з усіх поезій просить її виконати саме його перед смертю, а другий *ци* героїня складає за два тижні після смерті чоловіка.

У цій главі Нань Гунбо зображує останні дні життя Чжао Мінчена, але його художня версія суттєво відрізняється від версії Лі Цінчжао, викладеної в автобіографії «Післямова до “Записів про написи на бронзі та каменях”» (“金石錄後序”, 1135 р.). Зазначу три основні відмінності, які тісно пов’язані між собою:

1. Датування зображених подій

Хоча в цій главі Нань Гунбо не згадує навіть пору року, але з попередніх епізодів можна припустити, що йдеться про весну, коли подружжя оселилося в Цзянькані і в один з весняних днів збиралося відвідати могилу імператора династії Сун періоду Південних династій (епізоди 92–93, 96–97). Усі наступні події в романі (хвороба та смерть Чжао Мінчена) відбуваються протягом близько двох тижнів після відвідування могили імператора. Тому можна припустити, що події в цій главі відбуваються не пізніше початку літа 1129 року.

Цей період є одним з небагатьох, про який у нас є свідчення самої Лі Цінчжао, яка в автобіографії детально описує обставини, що передували смерті її чоловіка. Зокрема, вона пише, що

влітку в п’ятому місяці (травень-червень 1129 р. – Г. Д.) <...> [його світлість] отримав імператорський наказ про призначення на посаду начальника Хучжоу і [мав] з’явитися до палацу на аудієнцію [до імператора]. Тому [він вирішив, що] родина залишиться в Чияні², а [він] сам вирушить на аудієнцію. 13 числа шостого місяця (23 липня 1129 р. – Г. Д.) [його світлість] узяв свої речі і залишив човен. <...> Дорогою [він] так поспішав, що не звернув уваги на літню спеку і симптоми хвороби. [Коли він] дістався ставки імператора, [його] звалила тяжка пропасниця [徐培均 2013, 336].

Чиян розташований у близько 230 км від Нанкіна, але невідомо, коли саме з’явилися перші симптоми хвороби і скільки часу витратив Чжао Мінчен, добираючись до столиці. Можна лише припустити, що він захворів наприкінці липня – на початку серпня 1129 року.

Наступна дата, яку згадує Лі Цінчжао, – це кінець сьомого місяця (середина серпня 1129 року. – Г. Д.), коли “надійшов лист із звісткою [про те, що його світлість] прикутий до ліжка” [徐培均 2013, 336]. Добре знаючи особливості поведінки свого чоловіка під час хвороби (“його світлість мав нетерплячий, гарячий характер, [тому] будь-яка хвороба була б [для нього] небезпечною”), вона відразу вирушила в дорогу: “Відв’язавши човен, [я пішла] вниз за течією, проходячи 300 *лі*³ за добу” [徐培均 2013, 336]. Діставшись до столиці, Лі Цінчжао побачила, що її чоловік був у дуже поганому стані: “[Він] справді вжив велику кількість *чайху* та *хуанцінь*⁴, [оскільки] страждав від лихоманки та розладу шлунка. Його вже неможливо було лікувати” [徐培均 2013, 336].

Далі поетеса описує день смерті Чжао Мінчена: “18 числа восьмого місяця (3 вересня 1129 р. – Г. Д.) [його світлість] взагалі не вставав. [Він] узяв пензель, [щоб] написати *ши*, [а коли] відклав його, [то] одразу помер” [徐培均 2013, 336]. На відміну від Лі Цінчжао, Нань Гунбо не вказує точну дату смерті Чжао Мінчена. Важко сказати, чому письменник не спирається в цій главі на інформацію з автобіографії

поетеси і більше покладається на власну художню уяву. Єдиний коментар, що може вважатись обґрунтуванням, – це слова в його монографії “Лі Цінчжао після переїзду на південь” (“南渡以後的李清照”): “Немає жодних історичних записів про смерть Чжао Мінчена” [南宮搏 1971, 28].

2. Образ подружжя

У романі Наня Гунбо образ подружжя відрізняється від того, яким його змальовує Лі Цінчжао в автобіографії. Перша причина такого зображення пов’язана з мовою: її автобіографічний текст написаний писемною мовою *веньянь* першої половини XII ст., що накладало певні обмеження на форму і зміст висловлювань. Зокрема, для *веньяню* притаманна лаконічність, зосередженість на узагальненні та використання найменшої кількості слів для вираження найбільшого значення. До XX ст. вона використовувалася в офіційних документах, наукових публікаціях, літературних творах (як у поезії, так і в прозі) та в діловому листуванні. Друга причина полягає в тому, що автобіографія була написана за шість років після смерті Чжао Мінчена, тому розповідь Лі Цінчжао про тодішні події позначена стриманістю та рефлексією. Інакше кажучи, автобіографія, принаймні в цій частині, не побудована як звіт про вкрай емоційний, виснажливий та трагічний досвід, який вона переживала, як-от втрата чоловіка, партнера, що поділяв усі її інтереси, та людини, що своїм статусом захищала її від ворожого світу, про який вона майже нічого не знала. У цьому сенсі цілком виправданим є вибір Наня Гунбо зосередитися не на автобіографії, а на створенні образів та подій, що ґрунтуються на його творчій уяві та фантазії. Його творче переосмислення та насичене емоціями зображення подій, що передували смерті Чжао Мінчена, парадоксальним чином сприймаються більш достовірними та близькими до дійсності, ніж свідчення з автобіографії поетеси. Однією з характерних особливостей роману є саме те, що емоції не лише називаються, а й виявляються через міміку та жести персонажів, а також передаються через діалоги, які відіграють ключову роль у розкритті образів персонажів, допомагаючи зрозуміти їхні характери, внутрішній світ та мотиви поведінки.

Серед інших відмінностей автобіографії та роману Наня Гунбо слід зазначити таке. У романі подружжя весь час було разом, тому Лі Цінчжао з самого початку є свідком того, як погіршується стан її чоловіка. Однак справжня Лі Цінчжао перебувала далеко від чоловіка, через що ми дістали разючий опис емоційного стану поетеси через зображення завзяття, з яким вона долає дуже велику на той час відстань – понад 165 км за добу на шляху до нього. Але якщо вищезгадану відмінність ще можна пояснити прагненням Наня Гунбо зосередитися на внутрішніх переживаннях Лі Цінчжао, то інші відмінності пояснити вже важче: за розмовою зі сторонньою людиною забуває про хворобу чоловіка (епізод 104), три дні не може наважитися викликати лікаря, допоки його друг не робить це (епізод 105), зосереджена лише на власних проблемах, які можуть виникнути в неї після смерті чоловіка (епізод 105 і далі) тощо. Можливо, через такі вчинки героїні Нань Гунбо намагається описати ступінь розгубленості та емоційної прірви, у яку потрапила Лі Цінчжао.

3. Акцент на емоційному стані дійових осіб

В автобіографії Лі Цінчжао зазвичай приділяє значну увагу опису власного психологічного стану і майже ніколи не згадує про почуття та емоційну реакцію інших людей. У цій главі роману Нань Гунбо приділяє велику увагу емоціям, переживанням та почуттям абсолютно всіх персонажів – від головних героїв до слуг і лікарів. Розглянемо відмінності лише в описі Лі Цінчжао і Чжао Мінчена.

В автобіографії Лі Цінчжао, розповідаючи про події з травня до вересня 1129 року, тричі вказує на свої почуття та емоційну реакцію:

- під час прощання з чоловіком, який вирушав у столицю на аудієнцію до імператора: “Я почувалася жахливо”;
- отримавши лист з інформацією про хворобу чоловіка: “Я була нажахана”;

– побачивши чоловіка, який був виснажений пропасницею: “Я плакала від горя і була геть розгублена”.

Якщо розглянути епізоди 105–114, можна побачити, що Нань Гунбо дуже детально змальовує зміни, що відбуваються в емоційному стані Лі Цінчжао. Спочатку вона “була в сум’ятті, оскільки ніколи не бачила свого чоловіка настільки безпорадним та важкохворим <...> Вона почувалася геть безпомічною і, не знаючи, що робити, лише тихенько схлипувала” (епізод 105). Поступово її хвилювання та жвава уява, яка “послужливо вимальовувала жахливі речі”, призвели до того, що вона почала відчувати постійний страх: щоночі її “охоплював нестримний страх, що наростав з кожною хвилиною в її серці... <...> Вона не могла сказати, чому їй було страшно, але в неї від жаху стискало серце <...> і тому відчувала всепоглинальний страх” (епізод 106). Далі в неї з’являється “дуже погане передчуття”, “передчуття чогось страшного”, яке виявляється в різноманітних змінах її фізичного і психологічного стану: вона скрикує, тремтить і плаче (епізоди 107–109). Завдяки тому, що внаслідок нервового тремтіння організм людини звільняється від надмірного напруження, її тіло поступово дедалі більш промовисто реагує на погіршення стану її чоловіка та невідворотність його смерті: вона “тихенько плакала”, потім “<...> закричала вона і розридалась”, далі “вона тремтіла від хвилювання, міцно обійнявши чоловіка. Її нерви були натягнуті до краю, і від цього надмірного занепокоєння вона не могла навіть заплакати” (епізод 110). Оскільки накопичений стрес неодмінно призводить до емоційної нестабільності, викликає відчуття пригнічення і виснаження, плач є одним зі способів знизити цю емоційну напруженість. В епізодах 112–114 можна побачити, як Нань Гунбо описує безпорадний стан Лі Цінчжао, внаслідок якого вона постійно плаче: її “почали душити сльози, вона занепадала духом та була нажахана смертю, що наближалася. Вона плакала і плакала...”; “Вона тихо плакала в розпачі...”; “Її ридання дедалі ставали сильнішими...”; “Вона була украй знічена...”; “Навперемінно то схлипуючи, то намагаючись щось сказати йому, вона заспівала тремтячим голосом”; “Її виконання було журливим і щемким <...> у неї перехопило подих, а її голос зірвався і затремтів”; “<...> сказала вона, усміхаючись крізь сльози”; “Її голос був сумний і пронизливий”.

На відміну від автобіографії, у романі приділено значну увагу опису психічного стану Чжао Мінчена, який значно поступається стану його дружини за інтенсивністю емоцій, проте його емоції більш складні і мають різні комбінації. Наприклад, він одночасно відчуває тугу і гнів через втрачену територію країни (епізод 105: він “іноді журився та ярився через втрату прекрасних гір і річок на півночі...”). Відчуваючи сильний душевний біль і розуміючи невідворотність свого відходу, Чжао Мінчен, однак, намагається заспокоїтися сам і втішити дружину (епізод 109: “Він був у відчаї”, але “щосили намагався заспокоїтися і думав про те, як не дати дружині ще більше розхвилюватися”). Він має високий рівень емпатії, оскільки розуміє і поділяє емоції Лі Цінчжао. Помираючи, Чжао Мінчен виказує любов до неї, одночасно відчуваючи її самотність і страждання (епізод 112: “<...> даруючи їй свою ніжність і ласку в останні хвилини свого життя”; “На порозі смерті він відчував самотність та біль живих”).

IX.

Після відвідування могили імператора Шести династій⁵, на зворотному шляху до Цзянькана Чжао Мінчен застудився.

Людський організм надзвичайно стійкий. Людина, яка часто хворіє, здатна протистояти хворобам, тому навіть без ліків вона легко одужує від звичайних захворювань. Однак для людини, яка хворіє раз на десять років, навіть проста застуда стає серйозним випробуванням.

Чжао Мінчена палила гарячка, але він намагався триматися. Коли вони повернулися до Цзянькана, вже майже повністю стемніло. Лі Цінчжао допомогла йому лягти в ліжку. Після нетривалого відпочинку він почувався значно краще, тому дістав кілька відбитків з кам'яних плит з Ланьліна⁶ і почав вивчати їх при світлі лампи.

1960.08.12_102

У цей час до нього несподівано приїхав Ху Суннянь⁷, шефень із Центрального секретаріату⁸. Він був родом із Хайчжоу⁹ і раніше наглядав за навчальними закладами в Вейсяні¹⁰. Його добре знали в родині: він був учнем Лі Гефея, батька Лі Цінчжао, і Чжао Тінчжи, батько Мінчена, обожнював його. Однак Мінчен та Суннянь майже не спілкувалися, коли жили на півночі, а після переїзду на південь якимось раптом зустрілися на вулиці. Зазвичай гостей не приймають надвечір та коли хворіють, але задля збереження дружніх стосунків Чжао Мінчен все ж таки вирішив його прийняти.

Ху Суннянь приніс новини про старшого двоюрідного брата та молодшого брата Лі Цінчжао¹¹, зокрема, що вони вирушили морем на південь і якийсь час перебували в Ханчжоу¹². Крім цього, Ху Суннянь попросив Чжао Мінчена підтримати його план контрнаступу. Він виступав за спорядження флоту та відправку військ морем на північ із подальшою висадкою на узбережжі Шаньдуна. Він вважав, що в такий спосіб можна знищити Лю Юя¹³, а потім залучити шаньдунців для нападу на провінції Хенань та Хебей.

Чжао Мінчен тільки хитав головою та нічого не казав, а Лі Цінчжао, що сиділа поруч із ним, слухала затамувавши подих. Раптом вона перервала його і спитала:

– Пане Ху, Ви все ще підтримуєте зв'язок із шаньдунцями?

– Так, деякі зв'язки є, але не дуже тісні. Я знаю, що шаньдунці налаштовані проти зрадника Лю Юя!

– Шаньдунці вміють воювати! – сказала Лі Цінчжао. – Колись вояки з Ляншань-по були просто неймовірними!

– Пані теж знайома з ними? – Ху Суннянь, усміхнувшись, продовжив: – Після того як вони перейшли на наш бік, один з їхніх командирів на прізвисько Великий Клинок очолив гарнізон у Цзінані¹⁴. І цього разу він бився з чжурчженями, виступав проти зрадника Лю Юя і загинув у бою!

– Так, це заслуговує на повагу... Рідкісний випадок... – ледве вимовив Чжао Мінчен. – Серед повстанців є безстрашні герої, які пожертвували собою! А ось серед нашої вченої братії таке навряд чи побачиш!

1960.08.13_103

– Ми, як патріоти, не можемо залишатися позаду. Шановний Дефу¹⁵, я думаю, зараз ми маємо відкласти книги і взяти меч у руки! Вас із дружиною дуже шанують у Шаньдуні, тому, на мою думку, якщо ви вдвох підтримаєте контрнаступ¹⁶, ми обов'язково переможемо!

Тут уже Чжао Мінчен не зміг промовчати:

– Не думаю, що зараз це доцільно обговорювати, бо відступ військ із Бяньцзіна підірвав наш дух.

– Це я знаю, але ми спочатку подаємо пропозицію імператору, а там уже нехай уряд розглядає наш план, – рішуче сказав Ху Суннянь.

– Згоден, але я ще не обійняв посаду начальника округу. Чи можу я підписувати цей лист?

– Це не має значення. Якщо Ви згодні, я в доповіді імператору зазначу, що Ваша думка збігається з моєю.

– Згоден! – енергійно сказав Чжао Мінчен. – Якщо потрібно, то я навіть до війська піду. Домовились!

Дивлячись на чоловіка, Лі Цінчжао усміхалася. Вона була задоволена його рішенням. Вважала, що він освічений, але слабовільний. Однак зараз вона бачила його завзятість і була щаслива. Поринувши у світ фантазій, вона розмірковувала про майбутнє: “Одного дня і я слідом за Мінченом вступлю до війська...”

У мерехтінні світла стало помітно, що у Чжао Мінчена підвищувалася температура. Нарешті гість це побачив і сказав:

– Дефу, у Вас дивний колір обличчя...

– У мене температура, але все гаразд.

1960.08.14_104

– О, я Вас затримую! Вибачте, щиро перепрошую... – Ху Суннянь одразу підвівся і, вклонившись, сказав: – Днями я знову прийду, але спочатку надішлю Вам свою доповідь для ознайомлення.

– Гаразд. – Чжао Мінчен також підвівся і запитав: – Повечеряєте з нами? Саме час для вечері!

– Ви не дуже добре почуваетесь, тож нумо іншим разом.

Гість пішов, а Лі Цінчжао, здавалося, взагалі забула про хворобу чоловіка і почала схвилювано йому говорити:

– Мінчене, Ху Суннянь вчився в мого батька. У нього сильний характер і відважне серце! Батько б зрадив, якби дізнався про те, з чим він до тебе сьогодні звертався.

Дивлячись на таке піднесення дружини, Чжао Мінчен раптом подумав: “Якщо жінка не була матір’ю, вона ніколи не подорослішає”.

– Мінчене, чому ти мовчиш?

– Я думаю! – випроставшись, сказав Чжао Мінчен. – Просто думаю...

– Про що саме? – запитала вона і, згадавши, що він хворий, зробила крок уперед і торкнулася його чола. – Ти дуже гарячий! Дуже!

– Я йду спати! – Чжао Мінчен повернувся. – Можливо, завтра мені стане краще. Думаю, це звичайна застуда.

Звичайна застуда насправді не є чимось серйозним, але вона напрочуд дивно вплинула на Чжао Мінчена: наступного дня він лежав у гарячці, а ще через пів дня знепритомнів. Після ретельного огляду лікар вирішив, що в нього запалення легень. А оскільки температура була дуже висока, він прописав йому ріг носорога¹⁷.

1960.08.15_105

Лежачи в ліжку, Чжао Мінчен марив уві сні. Іноді він щось бурмотів, говорячи сам із собою, іноді закликав когось повернути втрачені землі, іноді журився та ярився через втрату прекрасних гір і річок на півночі...

Лі Цінчжао була в сум’ятті, оскільки ніколи не бачила свого чоловіка настільки безпорадним та важкохворим. Це ж він завжди піклувався про неї, а тепер вона мала доглядати його! Вона почувалася геть безпомічною і, не знаючи, що робити, лише тихенько схлипувала.

Вранці третього дня Лу Дефу дізнався про хворобу Чжао Мінчена і прийшов провідати його. Він зрозумів, що стан давнього приятеля значно важчий, ніж він уявляв, тому похапцем викликав до нього двох відомих лікарів.

– Дефу... – Лі Цінчжао була страшенно налякана і, відвівши його вбік, стурбовано запитала: – Ти думаєш, Мінчен помре від хвороби?

Лу Дефу був здивований тим, що вона сказала табуйоване слово¹⁸, і швидко відповів:

– Звісно ні! Мінчену лише сорок років¹⁹, він ще не старий.

– Його батько захворів так само: у нього зненацька піднялася температура, а через кілька днів він більше не вставав, – з тривогою сказала Лі Цінчжао. – Я чула, що батько та син можуть мати однакові симптоми та можуть померти від тієї самої хвороби...

– Ні, це все твоя уява! – засміявся Лу Дефу. – Цінчжао, не дозволяй своїй невгамовній уяві малювати якісь страхоття та лякати себе!

Вона зітхнула з полегшенням:

– Насправді я не лякаю себе. Я просто дуже хвилююся через такі речі... Якщо з Мінченом щось станеться, як мені жити? Дефу, ти ж знаєш, що він завжди був кволим, але він ніколи не хворів! Я боюся, що якщо він захворів, то...

1960.08.16_106

– Не вигадуй дурниць! – сказав Лу Дефу, заспокоюючи Лі Цінчжао. – Я знаю: з ним усе буде гаразд, за два-три дні жар спаде і він одужає.

– Правда? – вона усміхнулася. – Будь ласка, не йди. Залишся тут із нами...

– Добре, тільки не хвилюйся...

Поруч із Лу Дефу вона заспокоїлася і перестала потай плакати. Проте щоночі її уява послужливо вимальовувала жакливі речі. Прокинувшись, вона прожогом кидалася до чоловіка і бачила, що він усе ще живий. Звісно, це її тішило і заспокоювало. Але після повернення в ліжку її знов охоплював нестримний страх, що наростав з кожною хвилиною в її серці...

Це страх у його первісній формі. Вона не могла сказати, чому їй було страшно, але в неї від жаху стискало серце – вона була наче лоза, що чіпляється за велике древо, знаючи, що воно ось-ось впаде, і тому відчувала всепоглинальний страх.

Ось так вона лежала вночі і думала, що їй робити...

Коли нарешті пробився світанок, первісний страх, що панував у її серці, та тривожне очікування в темряві потроху почали відступати...

На дев'ятий день запалення легень перейшло в кишкову інфекцію. Чжао Мінчен не вставав з ліжка вже чотирнадцять днів. Від початку в нього була дуже висока температура, але цього ранку вона різко впала. Проте хвороба зовсім не відступила... Мінчену раптом стало дуже холодно, і він попросив служницю, яка всю ніч була поряд із ним, укрити його ще однією ковдрою.

1960.08.17_107

– Може, покликати пані? – спитала служниця.

– Ні, не треба... – сказав Чжао Мінчен і доторкнувся до свого холодного чола.

– Дві години тому пані приходила провідати господаря, і дядечко Чжун теж приходив, – сказала інша служниця.

Чжао Мінчен хотів відповісти, але раптом його підборіддя затремтіло. Йому стало дуже холодно, його зуби цокотіли, а хвилі крижаного ознобу перебігали по тілу. Це його дуже налякало.

– Мені... холодно... – нарешті вимовив він.

Служниці принесли ще ковдру для господаря і закутали його, але він ніяк не міг зігрітися і тремтів у смертельному ознобі. Однак він кріпився з останніх сил і не стогнав, намагаючись щосили боротися та перемогти цей озноб. У тьмяному світлі лампи його обличчя було дуже блідим. Служниці зрозуміли, що з ним щось не так, і вже збиралися покликати пані з її кімнати, яка відокремлювалась від кімнати чоловіка лише завісою та ширмою. Але саме в цей час з-за ширми вийшла Лі Цінчжао. Вона не знала, що чоловіку погіршало, але щось викликало в неї внутрішнє тремтіння, це було дуже погане передчуття, тому вона прокинулася і прийшла до нього.

– Пані, господаря трусить страшний озноб.

Лі Цінчжао застогнала, швидко підійшла до його ліжка і сіла поряд. Вона враз відчувала, як сильно хитається його ліжка – він тремтів у ліжку, і воно здригалось під ним.

1960.08.18_108

– Мінчене... Мінчене, як ти почуваєшся?

– Знобить... Не знаю чому... – сказав він, задихаючись.

– Мінчене! – Вона торкнулася його скроні і відчула, що температура впала. Немовірно! – Мінчене, ти ж одужуєш! У тебе зник жар!

– Ні, – його бив озноб, – не схоже, що я одужую. Цінчжао, мені так холодно. Скажи їм, щоб зачинили вікно!

Ця фраза дуже здивувала Лі Цінчжао: він просить зачинити вікна, але їх ніхто й не відчиняв.

– Холодно... холодно...

Вона лягла поруч із ним і обняла, намагаючись зігріти його.

– Холодно... холодно...

– Мінчене! – скрикнула вона в розпачі зі сльозами на очах.

Здавалося, в обіймах дружини його вже не так трусило, а згодом його дихання стало більш рівним.

– Ти зачинила вікно? – ледве-ледве переводячи дух, запитав він.

Лі Цінчжао повернулася, і її пробило щемке тремтіння: вікно весь цей час було зачинене. Вона зрозуміла, що його свідомість вже затуманилася, а погляд поринув у темряву. Їй хотілося плакати... Через секунду Чжао Мінчен підняв повіки і пильно подивився на неї змученими очима. У Лі Цінчжао знову з'явилося передчуття чогось страшного. Вони пильно й стурбовано дивилися одне на одного...

1960.08.19_109

Очі його дружини, наче дзеркало, відбивали його похмуре майбутнє. Він згадав свій озноб і зрозумів, що, коли життя людини добігає кінця, вона відчуває нестерпний холод. Тому цей озноб, який щойно пронизав його до кісток, свідчив про кінець його життя. Він був у відчаї...

– Котра година? – запитав він.

– Майже світанок. – Вона намагалася говорити спокійно.

– Ага, майже світанок... – пробурмотів він, повторюючи: – Світанок...

Він не міг сказати те, про що думав: можливо, цей світанок я вже не побачу; я більше ніколи не побачу сонця...

– Мінчене, як ти почуваєшся?

– Я... – він зітхнув і тихо сказав: – Цінчжао, якщо зі мною щось трапиться... – він знову зітхнув, – проживай гарне, щасливе життя...

– Ні! – Вона страшенно тремтіла. Вона не могла в це повірити. Це було просто неможливо! Неможливо ще живій людині планувати те, що буде після її смерті! Це не може відбуватися насправді! Ні-ні-ні! Вона проти! Вона хоче, щоб він жив!

– Ні... ні... Мінчене, ти не можеш...

У Чжао Мінчена більше не було сил говорити. Він багато про що думав, але сил вже не було. Не можна марнувати часу! Йому ще стільки всього треба зробити... Він щосили намагався заспокоїтися і думав про те, як не дати дружині ще більше розхвилюватися.

1960.08.20_110

Лі Цінчжао тихенько плакала.

– Цінчжао, візьми себе в руки і заспокойся, – сказав він слабким голосом. – Життя кожної людини рано чи пізно добігає кінця.

– Ти... Ти не можеш! Мінчене, ти ще на середині шляху! – закричала вона і розридалась.

Так-так, він теж це знає, але це лише теорія, а насправді його життя вже добігло кінця.

– Мінчене, якщо ти не будеш про це думати, з тобою все буде гаразд...

– Ну... – Він зітхнув із полегшенням: мабуть, його справи погіршуються, але не так уже й швидко. Рухові функції сповільнюються, ось і губи вже дерев'яніють... – Я знаю, але мені треба тобі дещо сказати!

– Сказати мені? – Вона боялася почути це, але нічого не могла вдіяти.

– Цінчжао, нехай у тебе буде прекрасне життя! Якщо з’явиться така можливість, я сподіваюся, що ти зможеш повернути моє тіло на батьківщину. Коли ми нарешті відвоюємо наші гори та річки...

Він вимовив це з великим зусиллям, витративши майже всі сили на ці слова. Можливо, саме тому, що вони завдавали йому такого болю, його тіло знов здригнулося в ознобі. Холод побіг по спині, і його проймав дрібний дріж. Тіло знов здригнулося, а його губи посиніли. Вона тремтіла від хвилювання, міцно обійнявши чоловіка. Її нерви були натягнуті до краю, і від цього надмірного занепокоєння вона не могла навіть заплакати. Він боровся з останніх сил і ледве дихав. Він через силу розплющив очі, але все навколо було як у тумані.

1960.08.21_111

Це дуже налякало Чжао Мінчена, і страшна думка промайнула цієї миті: “Смерть приходить так швидко!” Лі Цінчжао відчула, що тіло чоловіка вигнулося і потім випросталося – озноб пройшов. Вона обіруч торкнулася щік чоловіка, і той з останніх сил спробував усміхнутися...

У цей час до кімнати увійшов старий слуга Чжао Мінчена. Служниця, що була біля ліжка господаря усю ніч, покликала дядечка Чжуна, побачивши, що стан пана Чжао погіршився. Підійшовши до ліжка, він дивився лише на господаря, не помічаючи Лі Цінчжао, яка все ще тримала чоловіка обома руками. Вона повернула голову і від несподіванки зойкнула:

– Дядечку Чжуне, він раптом... – почала вона і зупинилася, злякавшись, що чоловік почує її.

Її долоні трохи зігріли Чжао Мінчена – проблеск надії! – проте його очі рухалися кімнатою дуже повільно і він майже нічого не бачив.

– Дядечку Чжуне, боюся, що я помираю... – зібравши залишки сил, сказав Чжао Мінчен. – Добре дбай про молоду пані²⁰... Дядечку Чжуне, я довіряю її тобі!

Після смерті Чжао Тінчжи слуги, звертаючись до Мінчена, називали його “господарем”²¹, а Цінчжао – “пані”. Але дядечко Чжун звертався до Мінчена по-різному: іноді називав його “чиновничок”²², іноді – “молодий пан”²³, а іноді – “синаш”²⁴. Цінчжао ж він завжди називав “молода пані”.

1960.08.22_112

Отже, Чжао Мінчен доручив старому слугі турботу про неї, і той не міг стримати сліз. Лі Цінчжао теж почали душити сльози, вона занепала духом та була нажахана смертю, що наближалася. Вона плакала і плакала... Її тіло нахилилося, руки відпустили голову чоловіка, і вона впала поряд із ним.

– Синашу, – дядечко Чжун ледь стримував сльози, – я вже послав за лікарями. Ти заспокойся, все буде гаразд.

– Пам’ятай про те, що я щойно сказав, – простягаючи руку, сказав Чжао Мінчен.

Цей рух дався йому дуже важко, оскільки всі його м’язи вже задерев’яніли, наче хто міцним ланцюгом їх зв’язав. Він ледве підняв руку... Дядечко Чжун вирішив допомогти йому. Очі Чжао Мінчена подивилися праворуч, і старий слуга зрозумів, що треба робити. Він узяв його руку і повільно рушив у бік молодої пані. Чжао Мінчен міцно стиснув плече дружини, даруючи їй свою ніжність і ласку в останні хвилини свого життя.

Вона тихо плакала в розпачі...

– Цінчжао... Цінчжао, живи далі...

На порозі смерті він відчував самотність та біль живих...

Її ридання дедалі ставали сильнішими...

Вона думала: “У майбутньому мені довгі роки жити самотою!”

Вона думала: “Як мені пережити день і дочекатися сутінків?”

Вона думала: “Як мені пережити ніч і знов дочекатися світанку?”

Вона зрозуміла, що найстрашніше – це життя, а не смерть, адже смерть – це лише кінець! Але її чоловік, що вмирав на її очах, благав її жити далі.

1960.08.23_113

– Цінчжао, заспівай мені свій *ци*... – тихо попросив він.

Вона була украй знічена і не могла думати ні про який *ци*. Він погладив її плече і ледве вимовив:

– Мені подобається отой... *Тоненький стан – мов шовку білого сувій*...

Вона наче якийсь механізм: тільки-но чоловік вимовив цей рядок, і вона одразу згадала весь *ци*! Навперемінно то схлипуючи, то намагаючись щось сказати йому, вона заспівала тремтячим голосом:

Тоненький стан – мов шовку білого сувій,

Весна болить, зітхає в серці їй.

Тінь мей лягла на шлюбну ковдру, лишила без надії.

На кого схожа? Ніжна й мила...

Немов самотня хмарка плила.

Із губ її червоних пісня лине,

І кожне слово – ласка або докір без причини.

Край переправи персика квітками встелена стежина.

На яшмовий палац із сумом дивиться вона –

І озирається на віз, що далі й далі від вікна.

Її виконання було журливим і щемким. Співаючи цей *ци*, вона позбавила його легкості та безжурності, перетворивши його на пісню скорботи. Ба більше, коли Лі Цінчжао виконувала останній рядок, у неї перехопило подих, а її голос зірвався і затремтів.

У цей час до кімнати увійшли два лікарі, але дядечко Чжун махнув рукою, зупиняючи їх на порозі. Він вважав, що не варто було зараз турбувати подружжя. Тому лікарі стояли за ширмою і затамувавши подих спостерігали за тим, як чоловік прощається з дружиною перед смертю.

– Цінчжао... – пробурмотів Чжао Мінчен.

Його голос був настільки слабким, що треба було дуже постаратися, щоб зрозуміти, що він каже.

– Мій голос просто жохливий, я співала дуже погано... – сказала вона, усміхаючись крізь сльози.

Чжао Мінчен щось ще пробурмотів. Ніхто нічого не розчув, навіть Лі Цінчжао, яка була поруч із ним, не почула ані слова, але вона знала, що чоловік її хвалить. Вона здогадалася, що він сказав: “Добре, справді добре...” Тому вона знову усмінулася і хитнула головою, додавши:

– Мінчене, мабуть, ти – єдиний, хто мене хвалить!

1960.08.24_114

– ...

Його губи повільно рухалися, ніби він щось говорив, але не було чути ані звуку. Ймовірно, він і сам розумів, що нічого не вимовляє. Від надмірного напруження жовна на щоках зсудомило. Цінчжао відразу помітила, як тіло чоловіка звело судомою, затремтіли опущені повіки та сіпнулися куточки рота.

– Мінчене!

Її голос був сумний і пронизливий, немов хвиля, що, піднявшись із безодні, вдарилася об скелю, і геть-геть пішла луна, відгукнувшись аж там десь удалині...

Лікарі швидко підійшли до ліжка.

– Мінчене... Мінчене! – закричала вона.

Її голос різко обірвався. Вона зробила крок уперед, хитнулася, знепритомніла і почала падати. Лікарі кинулися до неї і вчасно підтримали її. У ту ж секунду поруч із нею з’явився і дядечко Чжун. У сусідній кімнаті Цайсан, служниця Лі Цінчжао,

почувши метушню і відчайдушний вереск, швидко увійшла до кімнати господаря. Вона пройшла повз пані і підійшла до ліжка Чжао Мінчена. І заридала вголос...

І лише почувши плач Цайсан, один з лікарів обернувся і подивився на хворого. Він помацав його пульс, перевірів дихання, а потім обернувся й оголосив:

– Начальник області Чжао помер!

1960.08.25_115

Лі Цінчжао все ще не прийшла до тями, і вони поклали її на канапу. Лікар підніс до її носа флакон з ліками, міцно стискаючи праву руку. Лі Цінчжао нарешті опритомніла: її очі моргнули і розплющилися, вона приголомшено дивилася на людей, що стояли навколо неї, ніби шукаючи когось...

– Що з ним? – запитала вона.

Вона більше нічого не змогла вимовити: губи зімкнулися, очі заплющилися, і з-під щільно зімкнутих повік струмками полилися сльози. Її тіло здригалось від ридань... Вона хотіла випростати руку вперед, але не змогла. Потім почула якийсь звук і зрозуміла, що це тихо схлипувала Цайсан...

Раптом навколо стало зовсім темно... Тоді вона усвідомила, що її життя під яскравим сонцем закінчилося, її світ раптом перестав існувати, розлетівшись на дрібні друзки. А попереду її чекає лише безнадійна самота темної ночі!

Вона сиділа біля вікна... Вікно спереду загороджували зарості бамбука, вітер погойдував його, і той тріщав сухо й мертво...

Вона слухала...

Вона дивилася...

Біла воскова свічка²⁵ вже догоріла. Гніт тлів, і в кімнаті стояв різкий неприємний запах, але вона його зовсім не відчувала. Олійна лампа все ще горіла, але її полум'я було тьмяним, оскільки довгий час гніт ніхто не підрізав. Кімната була наче у тумані, коли слабке сяйво місяця продерлося крізь густі хмари, увірвалося до кімнати і прорізало цей морок. Вона зіщулилася, ніби відчувши торкання місячного сяйва, і затремтіла, але з місця так і не зрушила.

1960.08.26_116

– Панно²⁶... – Цайсан знов увійшла до її кімнати. Її голос був притишений, сповнений смутку. – Панно, не можна ж так щоночі...

– Ненавиджу! – Вона спохмурніла. – Я хочу, щоб ти перестала називати мене панною! Я – удова! Чому ти не називаєш мене так?

– Панно, вже дуже пізно, і Вам час лягти спати! – Цайсан проігнорувала її слова і продовжила: – Не можна так робити! Щоночі Ви чекаєте світанку і тільки тоді лягаєте спати.

– Дай мені спокій! – обурено сказала вона.

– Панно, Ви вже не маленька! – сказала Цайсан з великим жалем у голосі. – Не можна ж поводитися як дитина! Панно, якби господар на небесах дізнався, що Ви так поведетеся, то, безперечно, дуже б стривожився.

Лі Цінчжао здригнулася і повернулася до вікна. Вона підперла щоки руками і дивилася у ніч, не промовивши більше ні слова. Минуло вже пів місяця, як помер її чоловік, і весь цей час вона не могла спати ночами. Коли наставала ніч, її охоплював смуток. Найбільше вона боялася дивитись на ліжко.

Ліжко було тим самим, але тепер воно здавалося їй занадто великим. Воно засмучувало і лякало її, викликаючи безліч спогадів. Кілька днів тому вона згадала деякі твори епохи Шести династій, де вживалося слово “холодне ліжко”²⁷. І з того часу почала так називати своє ліжко, а себе – “жінка з холодного ліжка”. Це було дуже образливе слово, проте їй подобалося ображати себе і звертатися до себе лайливими словами, завдаючи собі душевного болю. Так вона в душі принижувала себе...

1960.08.27_117

Ніч... Вона не хоче лягати спати! На її думку, спати самою жахливо, ось тому вона і не лягає до самого досвіту. Білі свічки, що залишилися з похоронної церемонії, освітлювали її ніч. Але вже майже світанок і всі вони вже давно згасли... Підперши щокі руками, Лі Цінчжао дивилася у вікно, а Цайсан запалила ще одну свічку.

Світло змусило її примружитися і повернути голову:

– Іди спати. Не турбуйся про мене, зі мною все гаразд.

Сумно зітхаючи, Цайсан пішла.

І ось, ніби скинувши тяжкий тягар, Лі Цінчжао глибоко зітхнула...

І вдалася до спогадів... Ці пів місяця вона щоночі жила спогадами... Весь час вона згадувала найдрібніші деталі з минулого, наче діставала одну рідкісну коштовність за іншою зі скриньки пам'яті. Іноді, занурюючись у спогади, вона навіть сміялася...

Сьогодні вночі вона згадала той *ци*, що співала перед смертю чоловіка. Вона довго не могла пригадати, який саме, але нарешті згадала.

– *Тоненький стан – мов шовку білого сувій...* – пробурмотіла вона. – З часом стане ще тоншим! І до чого я це сказала?

Вітер ворухив фіранками... Вітер дув і дув...

Вона раптом згадала той час, коли вони з чоловіком милувалися краєвидами на світанку, чудовим зоряним небом і повнею. Була рання весна... Вони запалили вогонь у кімнаті і прочинили вікно...

Минуле перетворилося на ніщо!

Здавалося, за вікном вітер посилювався... Було чутно стугоніння бамбука за вікном і шелест напівпіднятих фіранок...

1960.08.28_118

Уривки мелодії кружляли в її голові... Протягом цих двох тижнів вона нічого не писала і не торкалася музичних інструментів. П'ята варта²⁸... У цей момент прохолодний вітерець змусив її розум закрутитися в танку під музику.

Наспівуючи “Тоненький стан – мов шовку білого сувій...” на мелодію “Хвилі, що миють пісок”, вона склала новий *ци* на ту саму мелодію – перший *ци* після смерті чоловіка:

П'ята варта... За шторами вітер гуляє в саду,

Не залишив і сліду від мого він сну.

З ким піднятихся на вежу мені чарівну?

Пам'ятаю нефритову шпильку...

І курильниці запах... Як я ворухила золу...

Пригадаю я гору Цзицзінь:

Тихо падає дощ, і вона поринає в імлу...

Річка котить хвилясту блакить, пробудивши весну...

Свій шовковий халат у вчорашніх сльозах

Віддала я вже гусаку..

Сумні спогади викарбувалися у чудових рядках нового *ци*. У її житті відкрилася нова сторінка! Можливо, завдяки написанню нових *ци* вона зможе впорядкувати своє життя в майбутньому. Хоча вона писала ці два *ци* на одну мелодію, вони зовсім різні.

І ось нарешті вона в ліжку!

Темна ніч ще не до кінця відступила, але після ночі завжди настає світанок.

¹ Переклад роману Наня Гунбо “Лі Цінчжао” виконаний у рамках проекту “Традиції китайської риторики: поняття, формулювання, перспективи” (“無核心的傳統——帝制時期

『中國修辭學』的多樣性”) на 2024–2025 рр. під керівництвом професора Зеба Рафта (雷之波, Інститут китайської літератури та філософії, Академія Сініка, Тайвань) за фінансової підтримки Національної ради з питань науки і технологій (國家科學及技術委員會), Тайвань (113-2811-H-001-015).

² Чиян (池陽) – сучасний повіт Гуйчі (貴池) провінції Аньхой.

³ Лі (里) – міра довжини, яка за часів правління династії Сун дорівнювала 552,96 м. Відповідно, Лі Цінчжао пододала понад 165 км за добу.

⁴ Чайху (柴胡, *Bupleurum*) – рослина з довгим і тонким листям, що нагадує кріп. У китайській традиційній медицині використовується при інфекціях, що супроводжуються жаром та розладом травлення. Хуанцінь (黃芩, *Scutellaria baicalensis*) – одна з 50 основних рослин, що використовуються в традиційній китайській медицині як протиастматичний, протигрибковий та протизапальний засіб. Обидві рослини вперше згадуються в найдавнішому у світі довіднику про лікарські засоби – “Травнику Шеньнуна” (“神農本草經”), укладання якого датується періодом правління династій Цінь (秦朝, 221–207 рр. до н. е.) та Хань (漢朝, 206 р. до н. е. – 220 р. н. е.). Зокрема, там зазначається, що чайху “має гіркий смак, неотрутний. Застосовується для лікування серця [і] шлунка, видаляє гази зі шлунка [та] кишківника <...> сприяє очищенню організму. Тривале вживання допомагає схуднути, покращує зір” [神農本草經輯注 2013, 48]. Хуанцінь “має гіркий смак, неотрутний. Застосовується для лікування всіх видів лихоманки, жовтяниці, кишкових розладів, розладів травлення, [також використовується як] сечогінний засіб, при застої крові, виразках [та] наривах” [神農本草經輯注 2013, 156].

⁵ У попередніх епізодах роману (93–97) згадувалося про наміри подружжя відвідати могилу першого імператора династії Південна Сун періоду Південних династій Лю Юя (劉裕, 363–422) у Ціліньпу (麒麟鋪). У цьому місці розташований один з великих некрополів періоду Шести династій (六朝, 220–589). На території сучасного Нанкіна та його передмість було знайдено найбільшу кількість гробниць тих часів, оскільки тут була розташована столиця царства У (吳國, 220–280), Східної Цзінь (東晉, 317–420) та чотирьох династій періоду Південних династій – Сун (宋, 420–479), Ці (齊, 479–501), Лян (梁, 502–556) та Чень (陳, 557–589). У період Шести династій була популярна система кланових поховань, тому більшість із них містяться на пагорбах та розташовані у групах по три або п’ять гробниць [中國通史 2007, 62]. Найбільш відомими такими некрополями є Східний (東陵), Західний (西陵) та Північний кургани (北陵) [中國通史 2007, 63], де розташовані мавзолеї імператорів та усипальні членів імператорських родин і високопоставлених аристократів. Згідно з результатами археологічних розкопок, проведених у 1950-х роках, поховання імператорів та аристократів династії Південна Сун періоду Південних династій розташовані у двох передмістях Нанкіна – Ганьцзясян (甘家巷) та Ціліньпу [中國通史 2007, 65]. Саме останнє місце згадує Нань Гунбо в романі. Згідно з історичними записами, у період Шести династій у цих двох некрополях налічувався 71 мавзолей. До наших днів зберігся лише 31 (у 13 поховані імператори, а у 18 – аристократи) [楊新華, 董寧寧 1998, 98], а інші були пограбовані та зруйновані.

⁶ Ланьлін (蘭陵) – тут ідеться про територію сучасного міста Даньян (丹陽) провінції Цзянсу, що розташоване поблизу Нанкіна (близько 80 км). Там містяться мавзолеї імператорів та усипальні членів імператорських родин періоду Шести династій [朱傑 2006, 1]. Згадані відбитки з кам’яних плит, найімовірніше, є текстами епітафій із гробниць.

⁷ Ху Суннянь (胡松年, друге ім’я Маолао 茂老, 1087–1146) – сунський поет та чиновник. Обіймав різні посади – від інспектора училищ та коректора текстів до начальника повіту та міністра. У цьому епізоді Нань Гунбо описує події 1129 року, але вказує, що Ху Суннянь є шеженем Центрального секретаріату (中書舍人). Однак це не відповідає дійсності, оскільки він дістане цю посаду лише за три роки, у 1132 році.

⁸ Шежень (舍人) – посада чиновника 7-го рангу, який був секретарем імператора та відповідав за імператорські укази та інші офіційні документи. Центральний секретаріат (中書省) – один із трьох департаментів у системі центрального уряду Китаю з III до XIV ст., який займався обговоренням законопроектів з імператором та складанням імператорських указів. За часів династії Сун Центральний секретаріат втратив свій вплив, а його функції були зведені до роботи з менш важливими документами, як-от меморандуми, повторно подані на підпис документи або списки учасників іспитів (див. детальніше: [Hartman 2023, 1–24]).

⁹ Хайчжоу (海州) – район сучасного міста Ляньюньган (連雲港) провінції Цзянсу.

¹⁰ Вейсянь (濰縣) – повіт у провінції Шаньдун, зараз район сучасного міста Вейфан (濰坊).

¹¹ Старший двоюрідний брат Лі Цінчжао – це Лі Цзюн (李迥, ?–?), а молодший брат Лі Цінчжао – це Лі Хан (李远, ?–?). В історичних джерелах майже немає інформації про них, а сама Лі Цінчжао згадує молодшого брата лише двічі. Зокрема, в автобіографії поетеса описує час після смерті чоловіка в 1129 році, коли вона продовжувала рухатися на південь через наступ ворожої армії: “Було неможливо далі рухатися вгору по Янцзи, а пересування ворожої армії було непередбачуваним. [Мій] молодший брат Хан був редактором в Управлінні імператорських указів, тому [я] приєдналася до нього” [徐培均 2013, 337]. Вдруге вона згадує його в “Листі члену академії Ханьлінь пану Ці Чунлі” (“投翰林學士綦密禮啟”), де зазначає, що за його наполяганням була змушена вдруге вийти заміж у 1132 році [徐培均 2013, 304].

¹² Ханчжоу (杭州) – місто в провінції Чжецзян, куди в 1129 році переїхав імператор Гаоцзун (宋高宗, 1107–1187) та імператорський двір. Спочатку Ханчжоу стало тимчасовою сунською столицею [Mote 2003, 197], а з 1132 року і до монгольського вторгнення в 1276 році – постійною столицею династії Південна Сун і було відоме як Лінъань (臨安). Тут містився імператорський уряд, а місто було центром торгівлі та різноманітних розваг [Mote 2003, 367]. Детальніше про особливості повсякденного життя в Ханчжоу, яке, за словами Марка Поло, у ті часи було “найбагатішим і найкращим містом у світі”, див.: [Gernet 1970, 22–55].

¹³ Див. посилання 22 у [Нань 2025с, 227–228].

¹⁴ Цзінань (濟南) – місто в провінції Шаньдун, де народилася Лі Цінчжао та, найімовірніше, провела своє дитинство.

¹⁵ Дефу (德甫) – це друге ім'я Чжао Мінчена.

¹⁶ В оригіналі Нань Гунбо використовує особовий займенник другої особи множини “ви” (你們), який я переклала тут як “ви вдвох”, щоб відрізнити від форми ввічливості у звертанні до однієї особи. Проте, найімовірніше, в оригінальній публікації було зроблено технічну помилку: замість “ти / Ви” (你) було надруковано “ви” (你們). До такої думки мене приводять два таких моменти. По-перше, у цій фразі Ху Суннянь звертається саме до Чжао Мінчена, а не до подружжя разом. По-друге, легко уявити, що від Чжао Мінчена, який обіймає посаду начальника великого обласного центру Хучжоу та має зв'язки при імператорському дворі, Ху Суннянь очікує всебічної підтримки, як-от зв'язки з впливовими людьми провінції, надання фінансової допомоги, забезпечення зброєю тощо. Однак важко уявити, як саме могла б Лі Цінчжао допомогти імператорському війську під час контрнаступу.

¹⁷ Ріг носорога (犀角) використовувався в Китаї як ліки принаймні з династії Хань (漢朝, 202 р. до н. е. – 220 р. н. е.) [許進雄 2013, 55]. Лікарі призначали його для лікування різноманітних хвороб, зокрема для збиття жару, виведення токсинів з організму та зупинки кровотечі. Для даоських ченців ріг носорога був неодмінним складником еліксиру безсмертя [陳振濂 2021, 321]. Вважалося, що його цілющі властивості в поєднанні з іншими інгредієнтами еліксиру (як-от вино, ртуть, кіновар, сірка тощо) здатні зберегти молодість, подовжити життя людини та навіть допомогти досягти безсмертя [許進雄 2013, 55].

¹⁸ Йдеться про те, що Лі Цінчжао сказала у голос фразу, що її чоловік “помре від хвороби” (“病死”). З давнини слово “смерть” (“死”) було табуованим у Китаї, оскільки вважалося, що, доки людина не вимовлятиме його, бог смерті не прийде [常敬宇 1995, 36]. Щоб уникнути вживання цього слова, використовували евфемізми, наприклад: “зникати” (“沉”), “скінчитися” (“終”) та “не бути / зникати” (“沒 / 歿”). У “Книзі ритуалів” (“禮記”) зазначено терміни, які вживаються для позначення смерті людини залежно від її становища в суспільстві: “[Коли] помирає імператор, кажуть ‘崩’; [коли] князь – 薨; [коли] чиновник – 卒; [коли] вчений – 不祿; [коли] простолюдин – 死” [孫希旦 1989, 155].

¹⁹ Насправді Чжао Мінчену в цей час було 48 років.

²⁰ Нань Гунбо вживає тут слово 少奶 (дослівно: “молода пані; невістка”), яке в той час традиційно використовували слуги в родинах чиновників та заможних аристократів щодо дружини сина господаря дому. Оскільки мовиться про дядечка Чжуна, який був слугою Чжао Мінчена з дитинства в батьківському домі, то ця назва є доречною, попри те що господарем дому багато років вже є саме Чжао Мінчен, а не його батько.

²¹ Нань Гунбо вживає тут слово 老爺 (дослівно: “старий господар, пан”), яке в той час використовували слуги в родинах чиновників та заможних аристократів щодо голови родини.

²² Тут вжито слово 阿官, у якому перший ієрогліф є префіксом іменників, що позначають різні категорії родинних стосунків. Його вживання разом з такими іменниками надає їм зменшувальної форми з відтінком ніжності і близьких почуттів. Хоча другий ієрогліф (官 “чиновник”) не є іменником з категорії родинних стосунків, уживання префікса 阿 вказує на шанобливе і водночас дуже турботливе ставлення слуги до Чжао Мінчена. Китайське слово 阿官, на відміну від українського варіанта “чиновничок”, немає зневажливого відтінку.

²³ Тут вжито слово 少爺 (дослівно: “молодий господар, пан”), яке використовували слуги в родині чиновників та заможних аристократів щодо сина голови родини.

²⁴ Тут Нань Гунбо вживає слово 長公子, яке складається з двох окремих слів: 長公 (дослівно: “старший із синів; старший із братів”) і 公子 (дослівно: “син високоповажного чиновника”). Відповідно, його можна перекласти як “старший син високоповажного чиновника”. Незрозуміло, чому Нань Гунбо використовує його щодо Чжао Мінчена, оскільки той був не старшим, а молодшим серед трьох синів Чжао Тінчжи: старший – Чжао Цуньчен (趙存誠, друге ім’я Чжунфу 中甫, ?–1132), середній – Чжао Сичен (趙思誠, друге ім’я Даофу 導甫, ?–?) і молодший – Чжао Мінчен.

²⁵ За часів династії Південна Сун виготовляли два типа воску: жовтий використовували для свічок, а білий переважно застосовували лікарі у своїй практиці [斯波義信 1997, 192]. Вартість білого воску була в кілька разів вищою, ніж жовтого, оскільки технологія його виготовлення за складністю дорівнювала розведенню тутових шовкопрядів: його отримували шляхом виварювання виділень певних видів комах, що містили воскоподібну речовину, збираючи їх з гілок дерев. Перші писемні згадки про цю технологію датуються династією Тан (唐代, 618–907), хоча самі свічки виготовляли та використовували до того часу [中国农业科学技术史稿 1989, 442]. Свічки з білого воску вважалися розкішшю, яку могли дозволити собі чиновники та вчені, а пересічні жителі користувалися олійними лампами [斯波義信 1997, 192].

Тут Нань Гунбо побіжно згадує білі воскові свічки, але в епізоді 117 він зазначає, що вони залишилися з похоронної церемонії, у такий спосіб створюючи певну невідповідність між часом зображених подій. Ідеться про часовий проміжок між смертю людини та похованням її тіла в сунському Китаї (більш детально див. пояснення в [Нань 2025b, 174–175]). Оскільки в епізоді 116 він зазначає, що минуло пів місяця зі смерті Чжао Мінчена, похоронна церемонія вочевидь не могла відбутися за такий короткий проміжок часу.

²⁶ Тут Нань Гунбо вживає слово 小姐 (дослівно: “панна; дочка з багатії родини”). Саме так звертається Цайсан до Лі Цінчжао на самому початку роману, коли їй 20 років і вона ще незаміжня (див. детальніше: [Нань 2024, 152]). Хоча з того часу минуло понад 25 років, а соціальний і матримоніальний статус Лі Цінчжао змінився, таке звертання до неї з боку служниці, яка знає її з дівочтва, підкреслює її турботливе ставлення до господині. Повертаючи персонаж Цайсан у цій главі роману, Нань Гунбо акцентує стосунки між слугами та господарями, коли слуги залишаються відданими господарям до самої смерті: дядечко Чжун – Чжао Мінчен та Цайсан – Лі Цінчжао.

²⁷ Йдеться про 寒床 (дослівно: “холодне ліжко”), яке в класичних поетичних творах зустрічається дуже рідко і вживається як натяк на самотність людини. Див., наприклад: “Пісня про правителя області Яньмень” (“雁門太守行”) Сяо Гана (蕭綱, друге ім’я Шицзуань 世續, 503–551), “Туга в палаці Чанмень” (“長門怨”) Вея Фенгу (魏奉古, кін. VII – поч. VIII ст.) тощо [搜韻].

²⁸ Нічна варта, або 更 (更), – у давньому та середньовічному Китаї нічний час поділявся на п’ять 更 по дві години кожний. П’ята варта (五更) – це проміжок часу з 3-ї до 5-ї години ранку.

ЛІТЕРАТУРА

Нань Г. (2024), “Лі Цінчжао. Глави I–III / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 4, с. 149–176. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw.2024.04.149>

Нань Г. (2025a), “Лі Цінчжао. Глави III–V / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 1, с. 155–181. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw.2025.01.155>

Нань Г. (2025b), “Лі Цінчжао. Глави V–VI / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 2, с. 173–197. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw.2025.02.173>

Нань Г. (2025с), “Лі Цінчжао. Глави VII–VIII / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 3, с. 212–232. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.212>

Egan R. and Shields A. (2019), *The Works of Li Qingzhao*, De Gruyter Mouton, Berlin and Boston. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781501504518>

Gernet J. (1970), *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*, Stanford University Press, Stanford.

Hartman Ch. (2023), *Structures of Governance in Song Dynasty China, 960–1279 CE*, Cambridge University Press, Cambridge and New York.

Mote F. W. (2003), *Imperial China 900–1800*, Harvard University Press, Cambridge.

常敬宇 (1995), *汉语词汇与文化*, 北京大学出版社, 北京。

陳振濂 (2021), *典藏記盛*, 卷一, 中華書局, 香港。

柯宝成 (2009), *李清照全集: 汇评本*, 崇文书局, 武汉。

刘忆萱 (1981), *李清照诗词选注*, 上海古籍出版社, 上海。

南宮搏 (1971), *南渡以後的李清照*, 臺灣商務印書館, 臺北。

斯波義信 (1997), *宋代商業史研究*, 稻禾出版社, 台北縣新莊市。

神農本草經輯注 (2013), 馬繼興主編, 人民衛生出版社, 北京。

搜韵 – 诗词门户网站, available at: <https://sou-yun.cn/QueryPoem.aspx> (accessed July 18, 2025).

孫希旦 (1989), *禮記集解* (全三冊), 中華書局出版, 北京。

唐圭璋 (1986), *詞學論叢*, 上海古籍出版社, 上海。

徐北文 (2005), *李清照全集評注*, 濟南出版社, 濟南。

許進雄 (2013), *中國古代社會: 文字與人類學的透視*, 臺灣商務, 臺北。

徐培均 (2013), *李清照集箋注*, 上海古籍出版社, 上海。

杨新华, 董宁宁 (1998), *石刻*, 上海古籍出版社, 上海。

中国农业科学技术史稿 (1989), 梁家勉主編, 農業出版社, 北京。

中国通史. 中古时代: 三国两晋南北朝时期 (2007), 白寿彝主編, 第5卷 (上), 上海人民出版社, 上海。

朱僕 (2006), *建康兰陵六朝陵墓图考*, 中华书局, 北京。

REFERENCES

Nan G. (2024), “Li Tsinchzhao. Hlavy I–III, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 149–176. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.04.149>

Nan G. (2025a), “Li Tsinchzhao. Hlavy III–V, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 155–181. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.155>

Nan G. (2025b), “Li Tsinchzhao. Hlavy V–VI, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 173–197. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.02.173>

Nan G. (2025c), “Li Tsinchzhao. Hlavy VII–VIII, pereklad z kytayskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 3, pp. 212–232. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.212>

Egan R. and Shields A. (2019), *The Works of Li Qingzhao*, De Gruyter Mouton, Berlin and Boston. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781501504518>

Gernet J. (1970), *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*, Stanford University Press, Stanford.

Hartman Ch. (2023), *Structures of Governance in Song Dynasty China, 960–1279 CE*, Cambridge University Press, Cambridge and New York.

Mote F. W. (2003), *Imperial China 900–1800*, Harvard University Press, Cambridge.

Chang J. (1995), *Hanyu cihui yu wenhua*, Beijing daxue chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Chen Zh. (2021), *Diancang ji sheng*, Juan yi, Zhonghua shuju, Xianggang. (In Chinese).

Ke B. (2009), *Li Qingzhao quanji: huiping ben*, Chongwen shuju, Wuhan. (In Chinese).

Liu Y. (1981), *Li Qingzhao shici xuan zhu*, Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).

Nan G. (1971), *Nandu yihou de Li Qingzhao*, Taiwan shangwu yinshuguan, Taipei. (In Chinese).

- Sibo Y. (1997), *Songdai shangye shi yanjiu*, Dao he chubanshe, Taipei xian Xinzhuang shi. (In Chinese).
- Shennong bencao jing ji zhu* (2013), Ma J. zhujian, Renmin weisheng chubanshe, Beijing. (In Chinese).
- Sou yun*, Shici menhu wangzhan, available at: <https://sou-yun.cn/QueryPoem.aspx> (accessed July 18, 2025). (In Chinese).
- Sun X. (1989), *Liji ji jie (quan san ce)*, Zhonghua shuju chubanshe, Beijing. (In Chinese).
- Tang G. (1986), *Cixue luncong*, Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Xu B. (2005), *Li Qingzhao quanji pingzhu*, Jinan chubanshe, Jinan. (In Chinese).
- Xu J. (2013), *Zhongguo gudai shehui: Wenzi yu renlei xue de toushi*, Taiwan shangwu, Taipei. (In Chinese).
- Xu P. (2013), *Li Qingzhao ji jianzhu*, Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Yang X. and Dong N. (1998), *Shike*, Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Zhongguo nongye kexue jishu shi gao* (1989), Liang J. zhujian, Nongye chubanshe, Beijing. (In Chinese).
- Zhongguo tongshi. Zhongguo shidai: Sanguo Liangjin Nanbeichao shiqi* (2007), Bai Shouyi (ed.), Vol. 5 (Part 1), Shanghai renmin chubanshe, Shanghai. (In Chinese).
- Zhu X. (2006), *Jiankang Lanling Liuchao lingmu tu kao*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).

Нань Гунбо
Лі Цінчжао. Глава IX /

Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашченко

У цій публікації продовжено переклад історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Представлено переклад IX глави (епізоди 101–118), яка виходила з 11-го до 28 серпня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Події, зображені в цій частині роману, відбуваються навесні 1129 року.

У цій главі описуються останні дні життя Чжао Мінчена з акцентом на емоціях, переживаннях та почуттях усіх персонажів. Психічний стан Лі Цінчжао зображується відповідно до гендерних стереотипів (розгублена, безпорадна та емоційно невірноважена жінка), тоді як емоції Чжао Мінчена є більш складними і мають різні комбінації. Емоційний стан персонажів виявляється через міміку та жести, а також передається через діалоги, які відіграють ключову роль у розкритті образів.

У цій главі Нань Гунбо наводить 2 повних *ци* на мелодію “Хвилі, що минають пісок” (“浪淘沙”), авторкою яких він зазначає Лі Цінчжао. Однак більшість сучасних дослідників піддають сумнівам її авторство.

Вступна стаття висвітлює проблему атрибуції сунських *ци*. Розглянуто основні шляхи валідації висновків щодо авторства поетичних творів. Виокремлено основні відмінності між зображенням подій у цій главі роману та автобіографією Лі Цінчжао «Післямова до “Записів про написи на бронзі та каменях”» (“金石錄後序”, 1135 р.). У примітках наведено пояснення термінів та реалій, а також стислі відомості про історичних осіб, згаданих у романі.

Ключові слова: Нань Гунбо; Лі Цінчжао; Чжао Мінчен; роман; поезія; атрибуція

Переклад надійшов до видання 25.08.2025
Прийнято до друку після рецензування 30.09.2025
Опубліковано 28.11.2025